

Landskap: *Skåne* Upptecknat av: *Emil Jönsson*
Härad: *Luggude* Adress: *Korsborg*
Socken: *Väsby* Berättat av
Uppteckningsår: *1937* Född år *1861* i *Väsby*

Uppteckningen rör .

Blyinfattade fönster	sid. 3-4
Stöpning av blyhagel o. kulor	4
Stöpa bly över sjuk	1-7
Ringstedtskan	5-7
Tandvärk	9-10
Onda ögon	11-12
Vårtor	13-14
Bårslövskäringen	13-17
"Sätta ut" för ont o. mot tjuvar, "kasta ut" efter tiggare	8-19

ACC. N:R. 5890

Landskap:

Skåne

Härad:

Luggude

Socken:

Väsby

Uppteckningsår:

1939

Upptecknat av:

Emil Jönsson

Adress:

Hornsborg

Berättat av:

Sensamma

Född år

1861 i Väsby

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Angående Stöpning och Uthastring.

Att det i min uppväxt-tid var känt i orten om hur man brukade vid vissa tillfälle "stöpa bly" över och för folk är säkert, men troligt är att den nu levande befolkningen knappast bara hört talas derom, ännu mindre sett eller praktiserat dermed. Dock brukar åtminstone sådant gammalt "skrock" och "signeri" fortfarande att leva på folkets läppar om än själva praktiserandet upphävt. Oaktat jag tillfrågat äldre personer så har ingen kunnat ge upplysningar om hur det tillgick med stöpning, om de hade någon gång hört uttrycket "smätta bly över folk". Men utöver vad jag själv vet, har jag en gång

Skriv endast på denna sida!

hört en gammal hushållerska, som sett hur
det tillgick, att "smälta bly" över en sjuk. Både
husbonden och hushållerskan döda för 60 år sen.
Att stöpa eller smälta på angivet sätt med
bly eller annat, kallades "att störa bly" över någon.
Besigten med "störingen" var visserligen att
bota sjukdomen, men det skulle vara för sådana
sjukdomar om vilka man trodde den uppkommit
genom trolldom från andra människor eller
onda andar. Att börja ond satet vara visser-
ligt trolldom och man ville genom "störandet"
dels spå för utrönandet av vad slags trolldom
det kunde vara och dels för att få veta vem som
förtrollat den sjuke. Aldrig hörde jag att "störing"
företogs med varken vat, talg eller något annat
än bly. Detta var då, som nu, en dyrbär va-
ra och kunde anskaffas vanligtast genom

gammalt fönsterbly, men även sådant som köp-
tes i stan, antingen hagel eller utvalsat fönster-
stänger. Men inte många nu levande, veta hur
fönsterbly användes, så får jag, fastän det egent-
ligen ej hör hit, ondtala att s. k. blyinfattade fön-
sterstänger, alls inte insattes med bly runt i kring
varje ruta och att man inte heller brukade att
"kitta" fönster, såsom nu sker, utan i fönsterbågen
var notad en så smal not som glasets tjocklek
och i denna not insattes glasets, varefter raman
(låggen) hopsattes och träpinnar boordades i hörnen.
Men där så rutorna möttes med kant emot
kant insattes "blyspröisar", som kunde klämmas
till glasets och gav såväl stadga som tätthet emot
regnvatten. Sådana blyspröisar kunde bönderna
ej själva göra, utan bleckslagare, eller köpte man
bly i färdigpressade stänger i butiker i stan. Det

hade fason av ett band med fyra flikar samman-
hängande i mitten. När de gamle gjordarna vid
enskipten begynte rivat, blev ofta gamla blyfönster
lediga och från dem kunde man laga blyet och
använda till varjehanda. Man "störts" själv bly-
hagel (grova) och kulor för jagt behov och jag själv
har ännu blyhagels-formen (smältdegeln) kvar som
min far användt. Fålla bönder som fanns
derföre en stöp-slev ("stove-sken") som var smidd
av järn, av samme fason som en stor hornskeet,
med tre ben på undersidan av skeden, så den
kunde ställas över elden, som skulle smälta blyet.
Många förtäna-gubbar lurade folk både då och
nu, med att förtäna kok-kärl med bly, ty blyet är
leilligare och är blankt strax som silver, men svart-
nar snart och är dessutom giftigt. Nå väl, alltså
kunde bly anskaffas på något sätt vid behov.

Den gamla hushållerskan berättade att på 1820
talet tjänade hon hos en snickare i Höganäs. Denne
fick något utslag på det ena benet. I stället för
att anlita läkare så sökte han den gamla troll-
kärningen Pingstedtskan. Hon skulle alltid hem-
tas med skjut, om man ville få henne att
göra någon tjänst. Till snickaren kom hon och
skulle "stöva" över honom, ty att det onda var uppf-
kommit genom trolldom var ju genast säkert.
Vid störmningen gick så till, att det togs litet
vatten i en kopp och en bit bly (varifrån det an-
skaffats fick ej hushållerskan reda på) smältes i
"stöve-skön". Då hölls koppen med vattnet i, över
den sjukes kropp och det smälta blyet hölls i
vattnet. Det fräste något, men stelnade snart.
Då det heta blyet svalats i och stelnat i vattnet,
skulle ju den stöpande se efter vad blyet liknade

för att kunna bedömma vem eller vad som
varit orsak till trolldomen. Sedan trollkärning-
en nu fått reda på förhållandet, befälde hon
att mannen fick inte varken tvätta eller kam-
ma eller raka sig på nio dygn, så skulle hans
frun röka honom, två tisdagskvällar och en torsdags-
kväll. Men rökelset hade trollkärningen beredt.
Hans fru skulle gå ut sen solen var nedgången
och kasta askan för vinden, under det hon fram-
sade en trollformel och nämde den personens namn
som hon ville sända trolldomen på. Men frun
tänkte väl att det skulle göras opp med "Hompelle",
(djävulen). Därför var hon så orörkrätt att
hon "torde ej", vågade ej gå ensam, utan hennes
svägerska måste följa med. Denna har ta-
lat om det för mig (hushållerskan). Ringstet-
skan brukade alltid undervisa sina kunder att

den förste person som kom till stället, sen
hon rest derifrån, det var den som gjort trolle-
riet. Naturligtvis skulle man väl önska sända
trolldamen på den personen tillbaka, menade
hon. Till och med ordinerade Ringstedskan, en
gång, som jag vet, att en käring (av hennes turder)
skulle läsa en av Davids psalmer, där han för-
bannar sina fiender, varje torsdagsmorgen i nio
veckor å rad, över en annan käring, som råkat
vara den förste personen efter Ringstedskans av-
resa från ett förtrollat sjukdomsfall. Vad som
gjordes med blyet och vattnet, sedan det be-
laggnats, ävensom vad trollkärningen mumlade
vid stöpingen, fick hushållerskan ej reda på,
men hon trodde att trollkärningen behöll blyet,
för vidare stöpingar öfver andra. För uttänande
om trolleri angående kreatursjukdomar hörde jag aldrig omtalas att det

varken späddes eller botades medelst blystöpning.

Utt — kast — ring. Det är med
utkastningen som med blystöpningen och
många andra slag, av vidskrepelse och "signe-
rier", det har varit känt i Kulla-sockname, men
hur vida det nu är känt, det kan vara tem-
ligen orisst. Liksom stöpningen så var och
så utkastningen och utställningen, som det
även kallades, huvudsakligast ett medel mot
sådant ont som troddes uppkomma eller kunde
uppkomma genom trolldom. Men sådana åkom-
mor som kallades för "men" eller "lyte" ansågs
inte härröra ifrån trolldom, utan förklarades
kommit av andra orsaker. Det kallades van-
ligen att sätta ut för ont, men högst sällan
att kasta ut något. Man satte ut de mest olik-
artade ingredienser, antingen genom gängse bruk,

eller genom råd eller ordination av någon troll-
-kunnig. Nio-tals räkning tyckes hava varit en
förhärskande genomgång angående trolleri. Så
som ett gängse eller så godt som allmänt känt
sätt att sätta ut mot tandvärk var: att om nå-
gon fick en häftig tandvärk, så skulle han peta
tänderna med en spik så att blöd från tänderna
eller den värkande tanden kom på spiken. Denna
spik skulle genast inslås der varken sol eller
måne han komma åt att skina. Men den som
tog ut spiken igen fick så tandvärken, trodde det.
Ex. I min källare inkom en av byamännen och
inslog i källarbjälken en grov spik. Mannen ville
ej då upplysa om orsaken, men sedermera lät han
veta att han satt ut för ont, (tandvärk). Efter nån-
ga år var jag ut källarbjälken, drog ut spiken.
Tandvärk hade jag fört, men den blev varken

värre eller bättre, således var den trolldomen o-
säker. Ett annat vanligt sätt att sätta ut för
landvärk var, att öppna barken på ett träd som
växer, och ta ut med kniv en liten "spink" (speta) och
dermed peta tänderna, tills blod kommit på spetan,
då den inlägges på sin plats, barken täpfes över och
växer fast. Den som lugger ned trädet får landvär-
ken. Men det enklaste utkast emot landvärk var
att peta tänderna med en speta, tändsticka eller vad
trä som helst, så att den blir blodig av tänderna,
och derefter bränna upp spetan i eldstaden och jag
tror att det fins folk som ännu göra så. Annars
om man anlitade trollgubbar eller häringar,
så samlades vanligen naturligtvis ett ortotal av
olika slags varor, som skulle sättas ut på visst
ställe. T.ex. en jordfast sten, eller under roten
av en stor ek eller annat kraftigt varaktigt före-

5890

 1890 Emil Jönsson
 född 1861 i Väsby

 LUNDS UNIV.
 FOLKMINNES-
 ARKIV.

//

 Skåne
 Län
 Väsby 1890

mål. Med jordfasta stenar, onenas sådana ste-
 nar som aldrig varit lossade av människohänder
 utan legat urminnes fast i jorden. Alla böner
 trodde bättre bli hörda om den bedjande satt på
 en jordfast sten. Så troddes även alla trollformler
 få bättre verkan om de uttalades av på en jord-
 fast sten sittande person, än annars. Om någon
 person kommit, som man trodde hade "onda ögon",
 eller som man var rädd för att han eller hon skulle
 förtrolla något, eller smitta sjukdom med sig,
 så skulle man genast, så fort personen var ut-
 gången, taga sopqvasten, hastigt sopa på golvet och
 i förstugan (därstun) få ihop några sopor i sopskaff-
 -an och kasta soporna ut på gården, efter honom.
 Men det skulle helst vara så att personen ej hun-
 nit avlägsna sig länge bort än han kunde se
 och höra att man "kastade ut" efter honom. Det

skulle ha den verkan att han finge behålla förtrollningen själs d. v. s. den blev verkningslös. Finge man vid sopningen, något som vidhängt den främmandes skor eller stövlar, i sopskoffan, så var det säkrare. Dels för renlighet och dels för detta ändamål, stod i de gamla "färstu" (förstuga) en "linne" (björkrisqvast) och en liten kortskaftad träskoffa, en "hasteskoffa", bakom loftdörren i stairsst (trapprummet). Denna gamla vidskepliga sed har efterlämnat spår ända till vår tid, ty ännu anses som mindre lyckligt eller otrevligt, åtminstone, om man råkar möta städerskan som kommer med sopskuffel och sopborsten och soporna emot en vid inträde i ett främmande hus. Man anser sig kommen vid opassande tillfälle kanske. Man troligen har varken den ene eller andre en tanke på de gamla fädernas bruk. Det var ju och

så en slags ärkränkning. Jag hade en gammal
smed till nabo, vars mor var en trolldärjning,
och bodde i Bårslövs socken. Jag såg huru han en gång
jag var i smedjan, smidde en kula av en tillkrumklad
plåt, i vilken han inlade något av flera olika ämnen.
Sedan han gjort kulan rund, tog han den i handen
gick ut (då var solen nedgången) och slungade kulan
med all kraft, långt ut på åkern tillhörig en snick-
are, också hans nabo, med vilken han var vänn. Som
denne smed ofta kom i vårt hem om vinterkväl-
larne så omtalade han mycket av de trollkonster
hans mor kunde utföra. De flesta kurer, eller vad
man ska kalla det, gingo vanligen ut på 9 slag, som
om tre torsdags-nätter skulle utföras, eller något
verkställas li ny eller nedan. Bland det som jag
särskildt ihågkommer var, om någon blir påtroll-
ad en hop värtor på någon kroppsdel, händer,

ansigte eller annars, så skulle den personen som
hade värtorna skaffa sig nio sorters fläsk, d. v. s.
fläsk från nio olika ställe eller hushåll. Flä-
sket samlades antingen genom att låna, tigga,
eller stjäla, det gjorde det samma. Med detta fläsk
skulle värtorna gnidas, derefter invecklas i en
lapp och vid medan en torsdagskväll efter solens ned-
gång, tigande bäras och medgrävas vid en jordfast
sten, eller vid roten på ett större träd, men den
som komme att gräva upp ett sådant "utsätt",
den finge genast värtorna, liksom den der drog
ut spikarna eller spetarna; som "utsatts för lant-
värk". Vidare kommer jag ihåg, hur denne smed
en genom sin mors undervisning lärt hur man
kunde "sätta ut" emot i synnerhet tjuvar. Man
skulle då borra ett hål vid var sida om, i dörk-
karmen på alla ytterdörrar och i dessa hål, ej genom-

-gäende, redsattes en gäspenna fylld med något
hornigt pulver som kallades för Helvetesfrö, häring
-ens smens onor anskaffade nog sådant. Gäspennorna
till-lackades, insattes och en träpinne inslogs i
samma hål och putsades så att hålen ej syntes.
Sådant skulle sättas även i fönsterkarmarna.
För samma ändamål kunde även quicksilver
insattas i gäs- eller höns-pennor och på samma
sätt. Som ett bevis på hur denna Bårslövs-kär-
ingen, smens onor, var kommen i ropet med sitt
quicksilveri och trolleri, får anföras, att nämnde
smid legde orin för att skjutsa för sig, till sin
onor, ty inga järnvägar funnos i den tiden i önskad
riktningar. Då de komms fram var hela gårdstomt
-en belamrad med åkdon, och inne i huset var
fullsat med väntande personer, var och en med sitt
ärende till häringen i fråga. Hennes egen son fick

ju genast förtärade och han och onnen Får lovades
traktamente och logi över natten. Andra dagens
eftermiddag hörde de mot hemmet igen, onnen Krali-
gen (antog vi efteråt) tyckte ej käringen om dem för inte
de betalt något för logiet, eller vad som kom på hästen
ty han skenade flera gånger och hoppade över gropar
och gärdes-gårdar tre gånger under hantfärden och
till sist när de kommit i kyrkobyn, ett böss-skott
från smens hem, der hoppade hästen över skaklar
och bröt sönder dem, så de resande måste låta
vagnen bli stående vid Väsby gård och gärdde leda
hästen hem. Båda voro olycktra och eskadade.
Lorens ärende till sin mor var, att fråga vad
han skulle göra åt den saken, att han inte kun-
de bli samm med folk. Min Får hörde vad hans
smens mor då svarade, när han framställde
denna frågan. Jo, du ska uppföra dig hyggligt och

beskedligt emot alla människor, så blir du nog
sams med folk." Ja, men det tycker ju jag gör,
svarade stenen. Detta var ju ingen trolldom
som kunde anses farlig. Men denna karingen
kunde även betärra inte bönderna kunde gå
sör efter kornen, en åkomma som redan be-
gynna gripa omkring på 1870-talet. Annars be-
gagnades ju att sätta ut stål, som skyddade
del emot allehanda trolldom, men som förut
nämnts vid stöpnigen, det kunde bli ordinerat
av någon trollkärning, vilka olika ingredianser
ett "utkast" skulle bestå utav, vid vissa av dem
till bet kallades uppgifter till "utkastning" på
förskrivets sätt. Men efter tiggare brukades
hasta ut efter dem. Jag minns i den tid tiggarna hade
lov att gå och tiggas hos bönderna, huru somliga
tiggare voro bärare av illaluktande sjukdomar.

somliga voro så fulla av chys att man
förskräcktes deröver. I vår församling var blent
andra en jätte som hette Emanuel, som kom
en och annan gång och tiggde (han arbetade något
emellanåt) Men när min Mor fick syn på honom
ute på gården, att han ämnade sig gå in, så
skyndade hon eller någon piga att, om det var
skurat golv, ta upp mattorna kring stolen eller
bänken vid dörren der han vanligen brukade
sätta sig. Påse hade han, men han begärde aldrig nå-
got, man fick själv se meningen. Var det sand på
golvet så fick det vara, men i bägge fall måste, så
fort han gick ut, sopas först och soporna bestående
av en massa avdrälad lössjämte sanden och
snö eller jord från hans träskor, samt hans to-
bakas aska som han tuggade och spottade ut.
Detta gick Mor eller en av pigorna ut om dörren

och kastade ut efter Emanuel. Derefter fick
de skura stolar och golvet med råpvatten. Många
tiggare lämnade en olidlig stank efter sig i stu-
gan och då brukade min Mor kasta en hand-
full lavendellommar och rosblad s. k. poutpuri
på den heta kakelugnen, till rökelse, men i
annat fall togs glöder i en liten skoffa och på
dessa glöder lades pot-puriet, som bars igenom
rummet ett par varv (Detta tyckes vara en
onödig svastoräknning, men så hände ofta i
den gamla goda tiden, och skulle jag tala om
allt från den tiden så bleve det ännu svart
are.)